

žitelný malý zřetel k dějinám kulturním, který právě při kulturním přínosu staroslověnské epochy je podstatný a ve svých dalších účincích trvalý, a to nejen z hlediska dějin slovan-ských, ale i evropských.

Rovněž v dalším výkladu středověkých českých dějin se setkáme s jejich úzkým, řekl bych „střeďočeško-pražským“ chápáním, podávajícím pouze přehled jednotlivých panovníků bez jakéhokoliv zřetele k složitému a diferencovanému vývoji českých zemí jako bohatě členěného celku. Ještě hůře jsou na tom dějiny slovenské — sporadické zmínky o nich by nezaplňly ani jedinou stránku tohoto tisícistránkového díla. Tak např. v partii o habsburské monarchii v letech 1789—1848 nenajdeme jedinou poznámku nejen o bernolákovcích a štúrovcích, ale ani o slovenském národním hnutí jako celku, ač je tu jinak národnostní problematice v habsburské monarchii věnována poměrně značná pozornost. Hovoří-li se tu o J. Dobrovském, J. Jungmannovi, F. Palackém, F. Prešernovi, V. Karadžičovi, L. Gajovi, P. Maiorovi, I. Széchenyim, L. Kossuthovi, J. Eötvösovi aj., mělo tu stejným právem zaznít alespoň jméno J. Kollára a L. Štúra. Se jménem Štúrovým se tu např. setkáváme jedině na str. 495 v souvislosti s revolučním rokem 1848, avšak vznik spisovné slovenštiny, novodobé slovenské kultury a slovenského národního hnutí zůstává v knize nepovšimnut.

Za negativní rys posuzovaného díla pokládám rovněž nedostatek srovnávacího pohledu. Zejména dějiny západní a východní Evropy se v něm až do novějšího období traktují dosti izolovaně bez hledání vzájemných souvislostí. Střeďoevropské dějiny např. jsou spojovány v hojně míře s Německem, ale v pranepatrné již se západní Evropou nebo s Itálií, která hrála v kulturních, hospodářských a často i v politických dějinách střední Evropy také významnou úlohu. Nápadné je to zvláště u Lucemburků v českých zemích a u Anjouovců v Uhrách, jejichž románská orientace je všeobecně známa. Jeví se to však i jinde; marně hledáme v knize např. alespoň větu o střeďoevropském ohlasu clunyjského hnutí. Podobně izolovaně se vykládají dějiny skandinávské, které se kladou nanejvýš do souvislosti s Německem. Politická a hlavně kulturní spojitost skandinávských zemí se západní a střední Evropou není rovněž vzata v úvahu s výjimkou tak frapantních případů jako je třicetiletá válka. A přece skandinávští studenti nestudovali v 15. a 16. století jenom na německých, ale také na západoevropských, ba dokonce i českých a polských universitách, a čerpali odtud mnoho podnětů pro kulturní rozvoj svých zemí.

I když kniha obsahuje teritoriálně opravdu všechny země světa (o nadcenění státního zřetele nad národním již byla řeč), přece jen se neuvarovala — zejména ve všeobecných partiích — starého evropocentrického nazírání. Markantně se to jeví třeba v kultuře, kde s výjimkou starověkých kultur se přihlíží jenom k Evropě, a také při líčení hospodářského a politického vývoje leckde chybí ono celostní opravdu světové měřítko.

Přes všechny tyto nedostatky jde o příručku neobyčejně cennou, napsanou vcelku živým, přístupným slohem, obsahující většinu nezbytných znalostí, tedy opravdu jakési ABC světových dějin, systematicky seřazených a sladěných v ucelený tvar. I v této podobě, která není prosta důležitých nedostatků (tak jako žádná jiná práce tohoto druhu) lze knihu ABC světových dějin plně uvítat jako naši první ucelenou poválečnou příručku světových dějin. Bude jistě dobře sloužit jak ke studijním účelům, tak i k poučení široké veřejnosti.

Richard Pražák

300 let prešovského kolegia

Ve dnech 29.—30. listopadu 1966 se sešla v Prešově u příležitosti 300. výročí založení prešovského kolegia mezinárodní vědecká konference za účasti slovenských, českých, jugoslávských i maďarských badatelů. Téma konference „Místo prešovského kolegia v slovenských národních dějinách“ bylo probráno ve čtyřech tématicky laděných půlnech, vážících se k otázkám vývoje slovenského školství a místu, jež v něm zaujímalo prešovské kolegium, rozvoji základních kulturních institucí prešovských i významu prešovského kolegia pro rozvoj slovenského národního hnutí na východním Slovensku.

Konferenci uvedl přehledný referát dr. Františka Bokese z Historického ústavu SAV v Bratislavě o rozvoji vyššího školství na Slovensku v 17.—19. století, v němž Bokes hovořil o poslání trnavské university a pokusu o založení jesuitské university v Košicích r. 1657, jejíž protiváhu mělo tvořit právě prešovské evangelické kolegium, založené v r. 1667. Přehledně probral pak všechny pokusy o rozvoj slovenského vyššího školství v 18. a 19. století, přičemž zdůraznil návrh Krmánův na uherském stavovském sněmu v r. 1707 na přetvoření prešovského kolegia v řádnou universitu se čtyřmi fakultami, který se ovšem pro porážku Rákócziho povstání neuskutečnil.

Doc. František Karšai z Filosofické fakulty v Prešově přednesl referát pod názvem „Prešovské kolegium v dějinách pedagogiky“. Prešovské kolegium vzniklo 16. dubna 1667 jako účelové zařízení evangelické církve a. v. na místě někdejší prešovské městské školy, jež je spjata i se jménem J. A. Komenského. Žáci a spolupracovníci Komenského Eliáš Ladivér, Izák Caban aj. patřili k nejvýznamnějším učitelům této školy i prešovského kolegia, jehož založení je spojeno se vzrůstem vlivu šlechty v městě Prešově. Karšai podrobně rozebral všechny okolnosti, které vedly ke vzniku kolegia, a poukázal na návaznost kolegia na činnost městské školy prešovské, v jejichž řadách působili např. Lužický Srb Jan Bocatius, potomek česko-moravských exulantů Jan Mathacides i známý Jakub Jacobaeus. Na prešovském kolegiu se v 2. polovině 17. století významně uplatnily pedagogické zásady J. A. Komenského. V tomto směru vyzvedl Karšai kromě známých osobností Ladivéra a Cabana také prvního rektora prešovského kolegia Pomaria, který tu zavedl do výuky např. Komenského Vestibulum a Januu. Poté Karšai podrobně referoval o vrtkavých osudech kolegia, několikrát zrušeného a znovu obnoveného v době protihabsburských bojů uherské šlechty i v předosvěcenském období 18. století. Z prešovských pedagogů upozornil zejména na Jána Rezika, autora známé „Gymnasiologie“, za jejíž vydání se Karšai věle přimlouval. Mezi průkopníky školské reformy za Marie Terezie patřil i významný a dosud nedostatečně oceněný slovenský pedagog Gregor Fábry a historik slovenského školství J. S. Klein.

V diskusi k prvním dvěma referátům poukázal F. Uliěný na některé nové okolnosti týkající se vztahu šlechty a města Prešova v době, kdy se utvářely předpoklady pro vznik kolegia, a na vztah Prešovů ke krakovské universitě v tomto období. Dr. Viktorý se zmínil o snahách získat švédskou pomoc pro prešovské kolegium, přičemž mluvil zejména o Krmánově plánu na získání zahraniční podpory pro rozvoj slovenské kultury, který přednesl Krmán na synodě v Ružomberku a snažil se realizovat jednáním se švédským králem Karlem XII., který již v r. 1705 slíbil prešovskému poselstvu čtyři stipendia pro uherské studenty na greifswaldské universitě, budované Švédy jako hráz proti pietismu. Podobně mělo být podle Krmána uspořádáno i prešovské kolegium, pro jehož zachování se vyslovila při svém zásahu do sporu mezi Rákócziem a císařem i ruská diplomacie. Obsahem diskusního příspěvku E. Hleby bylo střetnutí maďarizačních tendencí se slovenskými národními snahami na prešovském kolegiu ve 30.—60. letech 19. století a vzpomínkou na některé bývalé profesory prešovského kolegia z doby před druhou světovou válkou uzavřel tuto část diskuse prof. Július Žilka.

Druhý okruh otázek uvedl Ladislav Tajták z Filosofické fakulty v Prešově referátem o společenských a národnostních poměrech na východním Slovensku v 19. a na začátku 20. století, v němž hovořil zejména o vývoji národního hnutí na východním Slovensku v souvislosti s růstem maďarizace od 30. let 19. století až do roku 1918. Zdůraznil snahy o zapojení východního Slovenska do celoslovenského národního hnutí, zvláště obšírně poukázal na projevy slovenského vlastenectví na Šarišsku v 60. letech minulého století. Poté následovala léta stagnace národního života a ochabnutí slovenských snah na Šarišsku, k čemuž přispěla i obratná politika uherské vlády, která podporovala literární činnost v šarišštině, aby oslabil spojení Šarišanů se spisovnou slovenštinou. Změnu v této situaci přivodili až koncem 19. a počátkem 20. století slovenští navrátilci ze zámoří, kteří získali ve světě širší rozhled a stali se po návratu domů nadšenými propagátory slovenské národní věci. Národně uvědomovací práci na Šarišsku významně podpořily Amerikánsko-slovenské noviny, které zpočátku od r. 1886 vycházely ještě v šarišštině a teprve po třech letech přešly ke spisovné slovenštině. Přes protiakce vládních úřadů přicházelo např. v r. 1906 na východní Slovensko asi tisíc exemplářů slovenských novin ze zámoří, především z USA. Proto tam tehdy se soubílesem vlády začaly vycházet noviny „Naše zástava“, vydávané v šarišštině a hlásající ideologii tzv. „slovjactva“, podle níž východní Slovensko tvořilo zvláštní etnický celek, odlišný od ostatních Slováků. Tato ideologie vedla ještě i v r. 1918 k pokusům o vytvoření zvláštního východoslovenského státu, spjatého s Maďarskem, které však většina obyvatel odmítla a přiblížila se spontánně k Československé republice. Tato významná otázka východoslovenských dějin konce 19. a počátku 20. století, nadhozená L. Tajtáckem, by si nesporně zasloužila hlubší pozornosti československých historiků, kteří právě ve studiu národnostní otázky na Slovensku v období dualismu mají dosud značný dluh.

Významem prešovského kolegia v slovenském národním hnutí se pak podrobně zabýval Imrich Sedlák z Filosofické fakulty v Prešově. Zaměřil se hlavně na 30. a 40. léta 19. století a činnost slovenské studentské společnosti v Prešově, která tam vznikla v r. 1832. Vyzvedl zejména úsilí členů společnosti o užší spolupráci s bratislavským centrem a slovenskými spolky v Kežmarku a Levoči, a zmínil se také o kontaktech prešovské společnosti s Fr. C. Kampelíkem a Kašparem Fejérpatakym-Bélopotockým, který byl jejím hlavním informátorem o kulturním dění v českých zemích. Značnou pozornost věnoval také práci prof. L. A. Múnyaye a Michala

Hlaváčka i slovenskému sebevzdělávacímu kroužku „Kolo“, který založili slovenští studenti na prešovském kolegiu v 70. letech 19. století, a jehož nejvýznamnějším činem bylo vydání almanachu „Napřed“ v r. 1871, sestaveném Pavlem Országhem Hviezdoslavem a Kolomanem Banšellem, který má důležité místo ve vývoji slovenské literatury.

S živým zájmem vyslechli účastníci konference referát jugoslávského profesora Risto Kovičaniće „Studium srbských studentů na Slovensku v 18. a 19. století“. Vyplynul z něho především význam studia srbských studentů na Slovensku pro rozvoj srbské kultury, zejména v 2. pol. 18. a v 19. stol., kdy na slovenských školách studovali známí představitelé jihoslovenské kultury a politiky Dositej Obradović, Todor Pavlović, Jovan Jovanović Zmaj aj. Na východoslovenských lyceích studoval např. srbský Molière Sterija Popović, básník a historik Jovan Raić, oba v Kežmarku, kde studoval s P. J. Šafaříkem zakladatel srbské žurnalistiky Dimitrije Davidović; v Prešově pak studoval překladatel Kollárův a Sládkovičův Jovan Ilić, tajemník knížete Michala Obrénoviće a pozdější srbský ministr Aleksa Janković i známý srbský politik Svetozár Miletić, který redigoval v Prešově r. 1847 almanach „Slavjanka“, vydaný tamním srbským literárním studentským spolkem.

Podnětný byl i příspěvek Gézy Bodolaye, lektora maďarštiny ve Varšavě, o maďarské studentské společnosti v Prešově, založené v r. 1827. Zasadil ji do vývoje celouherského studentské hnutí, jehož je Bodolay nejlepším znalcem (je autorem fundamentální práce o maďarských studentských společnostech v první polovině 19. stol. z r. 1963), a zdůraznil význam maďarské společnosti prešovské pro maďarskou literaturu. K neaktivnějším členům společnosti náleželi József Székács, Gyula Sárosi aj., kteří tu počínali svou literární dráhu, a navštívili ji postupně také Eötvös, Petőfi a Tompa. Společnost organizovala literární večery a divadelní hry; zasloužila se zvláště o uvádění her Károlye Kisfaludyho a Mihálye Vörösmartyho. Bodolay podtrhl pokojné spolunažívání slovenské i maďarské studentské společnosti v Prešově, jak o tom svědčí zejména činnost L. Haana.

Touto otázkou se pak podrobně zabýval referát profesora segedínské university a pracovníka srovnávacího oddělení Maďarské akademie věd v Budapešti László Sziklaye. Sziklay zdůraznil zájem předních činitelů maďarské společnosti o okolní literaturu slovanské; tak např. Székáčovy příklady srbských lidových písní a zpěvů měly velký význam i pro rozvoj romantických nápodob lidové tvorby v literatuře maďarské. Székács pomáhal v maďarském prostředí rovněž zdomácnovat Kollára, stejně tak jako Haan, který se zasloužil i o překlady z české literatury. Ta vábila rovněž Sárosiho, který napsal drama s námětem z českých dějin (o Janu Nepomuckém) a měl napsat i hru o české kněžně Libuši. Sárosi překládal rovněž z polské literatury, kterou si velice oblíbil i jiný prešovský odchovanec Gábor Kazinczy, první významný maďarský překladatel ze slovenských literatur.

Faktograficky nesmírně bohatý i myšlenkově podnětný referát Sziklayův podchytil otázky slovensko-maďarských literárních vztahů, jejichž dějištěm byl Prešov, i v širších vývojových souvislostech a upozornil zejména na společné črty vývoje obou literatur, zajímavou migraci některých látek i motivů mezi nimi, kdy často jen záměna jmen sloužila jinému, mnohdy protichůdnému národnímu snažení, což unožňoval v podstatě stejný, vlastenecko nacionální romantický základ. Tak tomu bylo např. při Haanově přetlumočení Kőlcseyovy ódy na Zrínyiho do slovenštiny, kde tohoto účinku dosáhl Haan pouhou přeměnou Arpáda ve Svatopluka, a podobně tomu bylo i v českém Sárosiově překladu Vörösmartyova „Szózatú“. Sziklay tím pěkně poukázal i na celkový dějinně psychologický a kulturně historický souzvuk snah malých středoevropských národů, které romantický nacionalismus postavil proti sobě takřka navzdory nejzákladnějším potřebám těchto národů a vyšší logice dějin, která musí jednou tyto národy dovést k opravdu tvůrčivě a z obecného vědomí nutnosti a vzájemně prospěšnosti vycházející spolupráce a soudržnosti.

Referát Sziklayův uzavřel první den zasedání. Následovala diskuse, v níž vystoupil jako první opět László Sziklay s připomínkou k otázce šaršického regionalismu, o němž hovořil L. Tajták. Sziklay uvedl jako obdobný jev regionálního vlastenectví „transylvanismus“, jak se projevoval v díle sedmihradského maďarského spisovatele Györgye Aranky. Označil tyto jevy za příznak nedostatečného rozvoje národního uvědomění a zdůraznil, že pro východní Slovensko byla typická i určitá izolace od západoslovenských center. L. Tajták ve své odpovědi prof. Sziklayovi poukázal na to, že přes všechny pozitivní rysy maďarsko-slovenských vztahů převládá v nich antagonismus; regionalistické tendence byly často na Slovensku podporovány uherskými vládními kruhy s úmyslem oslabit slovenské národní hnutí. Na zmínku Tajtákovou o taktice maďarských županů na Slovensku, kteří se tím nikdy neobraceli ke Slovákům, nýbrž vždy k Liptákům, Oravanům atd. poznamenal Sziklay, že to souviselo více s feudálními povědomím než s uvědoměným národním podnětem přístupem. I Sedlák pak označil kladné vztahy maďarsko-slovenské za okrajovou záležitost a podtrhl nutnost komplexního zkoumání,

kteří bere náležitě v úvahu i negativní jevy. Sziklay však namítá, že budeme-li zdůrazňovat pouze národní momenty, nepoznáme literární souvislosti, poznatelné jen specificky literárními bádáními; doporučoval tu věnovat pozornost zejména textovému srovnávání.

Mimo tuto diskusi stál diskusní příspěvek A. Bolka o významu Hviezdoslavova prešovského sborníku „Napred“ pro rozvoj slovanské vzájemnosti. Na rozdíl od Sziklaye přisoudil Bolek při formování Hviezdoslavovy prozodie větší důležitost podnětům českým než maďarským.

Druhý den zasedání byl uveden referátem Ervína Lazara ze Státního archivu v Prešově o vědecké činnosti na kolegiu. Lazar se zabýval především 19. stoletím a vyzvedl kromě jiných činností prešovských historiografů Ludevíta Frenyó a Jozefa Hórka, literárního vědce a estetiky Sámuela Wallentinázyho, vynikajícího znalce maďarské literatury a autora podnětné studie o Komenském a o Hviezdoslavově vztahu k maďarské poezii, a konečně presidenta Maďarské akademie věd a známého kulturního a státoprávního historika Alberta Berzeviczyho. V Lazarově referátu se objevila i celá řada dalších jmen, např. zakladatele slovenské prešovské společnosti Antona Munyaye, filosofů Mateje Szlávika a Jaromíra Červenky, právníků Udóna Horvátha a Karola Floriána aj., a vyplynula z něho značná národnostní pestrost prešovského sboru; působili v něm kromě profesorů slovenských a maďarských také učitelé čeští a němečtí.

Zajímavý byl i referát dr. Ludevíta Onódyho z Brazílie, který položil problém interpretace dějin prešovského kolegia v širších souvislostech a upozornil, jak byl vývoj kolegia určen poměry náboženskými, národnostními, státoprávními a i celkovým rozvojem prešovského kulturního prostředí. Zabýval se pokusy o násilnou rekatolizaci na východním Slovensku a jejich prolínáním s odbojným hnutím uherské protestantské šlechty, otázkou regionálního školství na Prešovsku a Sarišsku, prosazováním jednotlivých národních tendencí v základním školství a souvislosti školských dějin na východním Slovensku se správním a kulturním vývojem celých Uher. Tradiční národnostní i náboženská tolerance na prešovském kolegiu souvisela podle jeho mínění s duchovním ovzduším Prešova, které jako každé opravdu kulturní prostředí toleranci umožňovalo a zeslabovalo násilné vystřování rozporů náboženských a národnostních i v době největších náboženských a národnostních bojů.

Onódy se vyslovil pro spravedlivé a objektivní zhodnocení českého, slovenského i maďarského podílu na vývoji kolegia jako jednoho z nejvýznamnějších kulturních středisek východního Slovenska. Zdůraznil i význam veřejného mínění, ekonomického tlaku, kulturní úrovně a sociální situace, které ve svém úhrnu často působily na historický vývoj kolegia podstatněji než národnostní otázka, jejíž vliv bývá v historických pracích mnohdy neoprávněně zveličován.

Theodor Münz z Filosofického ústavu SAV v Bratislavě věnoval svou přednášku prešovské filosofické škole. Nejvýznamnější filosofické osobnosti prešovského kolegia souvisejí s jeho počátečním údobím; Münz z nich vyzvedl zvláště Jána Bayera a Izáka Cabana. Bayer a Caban nebyli původními myslitelskými osobnostmi, jejich význam spočíval v šíření u nás zcela nových a pokrokových myšlenek. Bayer volal po účinnějším poznávání přírody pomocí indukativní metody na rozdíl od zastaralé silogistiky, čímž předstíhl vývoj na Slovensku téměř o celé století, neboť s induktivní metodou se tam setkáváme na trnavské universitě teprve ve 40. letech 18. století. Bayerova filosofie nalezla pokračování v osvícenské filosofii slovenské a z hlediska vývojového byla ještě důležitější než Cabanův atomismus, jehož význam tkvěl především v překonávání aristotelismu a v moderním objektivně idealistickém chápání atomismu. Závažný i pro pochopení dalšího vývoje na Slovensku byl Münzův postřeh, že katolíci a evangelíci se vyvíjeli na Slovensku v 17. a 18. století vědecky v podstatě nezávisle na sobě, vzájemně se necitovali a neopírali se po odborné stránce o díla autorů jiné konfese.

Filosoficky byl zaměřen také referát Jaromíra Daňka z Filosofické fakulty v Prešově. Daňek hovořil o logických studiích na prešovském kolegiu ve 30. letech, přičemž se dotkl zejména prací J. Červenky „Zásady stoiků o logiku“ a S. Felbera „Základy matematiky“ a vzpomenu i průkopnické logiky J. Koreňa z r. 1923, která ve vývoji československého myšlení vyplňovala mezeru mezi logikou Krejčího z r. 1898 a Tvrďého z r. 1937.

Vysloveně lokálně zaměřeny byly tři poslední referáty, Repčákův o kolegiální knihovně v Prešově, Benkovské o kolegiálním archivu prešovském a Svěrákové o architektonickém vývoji budovy prešovského kolegia. Jozef Repčák ze Státní vědecké knihovny v Prešově se zabýval podrobně hmotnými problémy budování knihovny prešovského kolegia i snahami o lepší využití knihovnických fondů, které vyvrcholily zpřístupněním této knihovny široké veřejnosti v r. 1903, kdy knihovna prešovského kolegia vstoupila do svazku knihoven a muzeí uherských. Po první světové válce procházela obdobím stagnace, překonaným až po r. 1945, kdy její fondy převzala Státní vědecká knihovna v Prešově. Kolegiální knihovna dnes čítá 58 tisíc svazků, mezi nimiž vyniká zvláště bohatý výběr staré hungaristické literatury.

Melánie Benkovská popsala vznik a vývoj kolegiálního archivu, spravovaného zpravidla jedním členem profesorského sboru; zvláštní zásluhy o archiv měli profesoři Andrej Vandrák

a Jozef Hörk. Dnes je tento archív součástí Státního archívu v Prešově a o jeho fondech zevrubně informuje rotaprintový inventář M. Benkovské „Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku a v Prešově 1549–1954“, Bratislava 1966 (207 stran). Zajímavý byl i referát Jaroslavy Svěrákové o budově kolegia jako umělecko-historické památce doprovázený diapozitivy, který poukázal na dvě základní sporné otázky spojené s budovou kolegia, a to na otázky stavebních dějin kolegia a slohového rozboru stavby, která vznikla ve své původní podobě patrně v letech 1667–1668.

V diskusi k druhému dni zasedání vystoupil doc. A. Bolek, který hovořil o dějinách slovenské literatury od Jozefa Koreňa a doc. J. Červenka, jenž v připomínkách k referátu Münzově poukázal na rozpor mezi teologickým pojetím Bayerovým a jeho induktivní metodou a v souvislosti s Bayerem se zmínil také o pokusech o mozaikovou fyziku, kterou uvedla do vědy reformace. Moderní představitelé mozaické fyziky, k nimž náleží kromě Francouze Jeana d’Espagnée např. i Jan Ámos Komenský a Ján Bayer, vycházeli z paralelismu, který oběma školám zprostředkovala zejména německá filosofie. Zároveň Červenka blíže charakterizoval Bayerovu atomistiku, jejíž zdroje třeba hledat zřejmě u Sennerta, třebaže ani Bayer ani Komenský jej ve svém díle nevzpomínají, ačkoliv byli silně ovlivněni jeho alchymistickou filosofii. Zároveň se Červenka ujal oproti Münzovi scholastiků, jejichž přínos je třeba spravedlivě hodnotit a vyhýbat se přitom paušálním a konkrétním zkoumáním nepodloženému odsudku.

V další diskusi Andrej Lukáč poukázal na to, že velká část materiálu k prešovským kulturním dějinám se dosud nachází v soukromých rukou a že bude třeba jej získat pro nějakou veřejnou instituci a zpřístupnit tak i širší odborné veřejnosti. Na závěr konference promluvil prof. Kovijanić z Jugoslávie, který zdůraznil tradice slovanské solidarity, jak se uplatnily na prešovském kolegiu, a poděkoval organizátorům konference a všem jejím účastníkům za vytvoření dělného a přátelského prostředí konference, která významně přispěla nejen k objasnění dějin prešovského kolegia, ale i k poznání celkového kulturního vývoje východního Slovenska.

Richard Pražák

